

Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of Marmara Social Research

ISSN 2146-6017

Sayı 5, Haziran 2014

I KÜLTEPE ÇEVRESİNDE YAPILAN ARKEOLOJİK ARAşTIRMALAR*

TOĞRUL HALILOV¹

Özet

Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti eski ve sengin bir geçmişi vardır. Azerbaycan arkeolojisinde Erken Tunç çağı Kür-Araz kültürü adı ile bilinir. Bu kültür Kuzey ve Güney Kafkasya ile yanı sıra Doğu Anadolu'da da yaygındır. Makalede Nahçıvandaki arkeolojik yerleşimlerin Azerbaycan arkeolojisinde yeri ve önemi araştırılmış. Yerleşimlerden bulunmuş arkeolojik malzemeler sistematize edilmişdir. Onlar bir çok eski yerleşimlerden bulunmuş arkeolojik malzemelerle karşılaştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Nahçıvandaki arkeolojik yerleşimlerin Azerbaycan arkeolojisinde özel bir yer tuttuğu belirlenmişdir.

Anahtar kelimeler: Nahçıvan, arkeolojik materyaller, yerleşimler.

Jel kodu: B100, Z100.

THE ARCHAEOLOGICAL STUDIES AROUND I KULTEPE

Abstract

Integral part of Azerbaijan in the Nakhchivan Autonomous Republic has a rich history and ancient. Early Bronze Age archaeological culture of Azerbaijan, the Kura-Araz culture known publications. This culture, the South Caucasus, North Caucasus and Eastern Anatolia in the spread. In the article has been defined the place and importance of I Kultepe Early Bronze Age archaeological sites and around in Azerbaijan archeology. The cultural examples finding in archeology are sistemized and compared. It has been defined clarified that the archaeological remains of Nakhchivan, are of great scientific value, and the study of Azerbaijan.

Key words: Nakhchivan, archeology are, importance

Jel Code: B100, Z100.

[†]Bu çalışma Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı himayesindeki Bilimin Gelişmesi fonunun mali yardımı ile gerçekeştirilmiştir - Grant № EIF-2012-2 (6)-39/28/5).

¹Dr., Azerbaycan Milli İlmler Akademiyasının Nahçıvan Bölümü, Email: x.toqrul@gmail.com

GİRİŐ

I Kültepe yerleşimi Nahçıvan Őhrinden kuzeydoğuda, Babek ilçesinin aynı adlı köyünde bulunmaktadır. Alan 1, 5 hektara yakındır. Burada ilk kez 1904 yılında istihbarat amaçlı araştırmalar yapılmıştır. Yapılan arkeolojik araştırma sırasında oradan elde edilen maddi kültür örneklerinin bir kısmı 1905 yılında Tiflis'teki Kafkas müzesine verilmiştir. Yerleşim yeri 1951-1964 yıllarında O.H.Habubullayevin yönetimi ile öğrenilmiştir. Yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda yerleşim yerinde Neolitik döneminden Erken Demir çağına kadar 22, 2 m kalınlığında dört kültürel tabaka bulunmuştur. Yerleşimin Erken Tunç çağına ait olan ikinci tabakası 3,4-4,5-1,4-1, 3 m derinlikte bulunmaktadır. Arkeoloji malzemelerle zengin olan bu tabaka 8, 5-9 m kalınlığındadır. I Kültepe yerleşiminde Erken Tunç çağına-Kür-Araz kültürüne ait 14 yapı katı bulunmuştur. Bunlar birbirine benzer çiftlik - ev kompleksleri ile karakterize edilir . Oradaki kültürel tabaka çeşitli biçimli çay taşları, kerpiç kalıntıları, osteoloji kalıntılar, obsidiyen, çakmaktaşı parçaları, kömür kalıntıları, kül ve toprak katmanlarının karışımından oluşmaktadır. Kül kalıntıları, başlıca olarak, fırınların , mangal ve ocakların çevresinde toplanmıştır. Tabakadan çeşitli taş, kemik, metal eşyalar ve seramik ürünleri tespit olunmuştur.

Yerleşimin öğrenilmesi alanında araştırmalara uzun süre ara verilmiştir. 2013 yılından itibaren I Kültepe ve çevresinde yeni arkeolojik araştırmalar yapılmıştır. Araştırma sırasında ilginç sonuçlar elde edilmiştir.

2. YERLEŐİMLERİN YAPI İNSAAT TEKNİŐİ

I Kültepe ve çevresinde yapılan arkeolojik araştırmalar sırasında bu yerleşimin Erken Tunç çağı tabakasının Kalkonitik tabakası üzerinde tikildiği ve oradaki dairesel planlı bazı evlerin dikdörtgen artırması olduğu belirlenmiştir. Yapı malzemesi olarak çakıl taşı, çiğ tuğla ve möhre kullanılmıştır. Evlerin duvarları çiğ tuğla örölmüş ve her iki taraftan kille suvanmıştır. Evlerin yapımında 40 x 20 x 10, 50 x 24 x10, 42 x 18 x 12 cm boyutlu çiğ tuğlalar kullanılmıştır. I Kültepede tespit edilen binaların bazılarının benzerleri Ortadoğu ve Güney Kafkasyadaki birçok yapılarında rastlanır. Taş temel üzerine çiğ tuğladan ve palçıktanyapılmış evler Azerbaycan topraklarında Karaköpektepe, Güneştepe, Göytepe, Yanıktepe, II Kültepe eski

yerleşimyerlerinde rastlanmıştır. Böyle tikililer Güney Kafkasyadaki Őenqavit, Kosi -Koter, Areva vb. yerleşimlerinde de bilinmektedir . I Kültepe yerleşiminde bulunan dairesel planlı yapılar (tab I, 1) inaat özelliğine göre Tebriz yakınlarındaki Yanıqtepe, Urmiyadaki Göytepe, Kuzey Mesopotomiyanın Arpağı ve Gvurtepe yerleşimleri ile benzerlik oluşturuyor. I Kltenin çevresinde yer alan II Kltenin alt yapı katları için dairesel planlı evler yaygındır. Evler bölme duvarla ikiye blnmştir. I Kültepe, Ovçular tepesi vb. Erken Tunç ağı yerleşimleri gibi II Kltepedeki evlerin bir kısmından çiftlik amacıyla depo gibi, diğer kısmından ise yaşam alanı olarak kullanılmıştır (tab.I, 2, 3). Yerleşimdeki alt yapı katında bulunan tikililer v başlıca olarak palıkdandır, evlerin yapımında çiğ tuğla kullanılmıştır. I Kültepe ile kıyasıda II Kültepe yerleşimindeki dörtgen fırınlar, man mangal iyi kalmamıştır. II Kültepe yerleşiminin Narınqalası inaat planına, mimarlık özelliklerine ve mhtesemliyiye göre yakın Doğu'nun kadim kentlerinin kalelerini andırıyor. Filistin'in İyerihon (M.. III-II binyıl), Mesopotomiyanın Ur (M.. III binyıl-VI yüzyıllar), Hafeci (Upi), Ege kltr merkezi Truva (M.. III-II binyıl), hatların Karhemis (M.. XX-VII yüzyıllar) sehirleri ve kaleleri ile aynı mimari kltr seviyesindedir (Halilov, 2013: 2).

3. KİL KABLAR

I Kültepe ve çevresinden (II Kültepe, I Mahta Kltesi, Ovçular tepesi vb.) yerleşimlerinde Erken Tunç ağına ait cok sayıda kil kabl bulunmuştur (tab.I, :, 7, 8, 9). I Kültepe yerleşiminden bulunmuş üzerinde kabartma yöntemiyle "M" biçimli desen yapılan kil kaplardan bir grupu Yanıktepeden bulunmuş bir grup kaplarla benzerlik oluşturuyor. I Mahta yerleşiminden üzeri çizme desenli süslenmiş bu tip pek çok kap bulunmuştur. I Kültepe ile II Kültepe'de tespit edilmiş üzeri zigzag desenli kil kaplar Güney Kafkasya, n Asya'nın arkeolojik yerleşimlerinin kil kaplarının bir grupu ile benzerlik oluşturuyor. Ovçular tepesi, I Maxta Kltesi, Halaç, Arabyengice yapılarından bulunmuş Proto Kr-Araz seramiği Nahçıvan'da Kr-Araz kltrnn oluşum tarihinin eski olduğunu kanıtlamıştır. Ovçular tepesinde, Halede, Sirab köyünün bölgesindeki Zirincli yerleşimde tesbit edilmiş kil kablarda Uruk, Xalaf-Ubeyd kltrnn izleri bulunmuştur. Bu yerleşimlerde bulunmuş kil kapların bir grubu Urmiye havzasının ve Doğu Anadolu'nun arkeolojik malzemeleri ile de pek benzerlik oluşturmaktadır. I Kültepe ve çevresinden bulunmuş Erken Tunç ağının- "Kura-Aras kltr"ne ait kil kaplar gri,

siyah ve pembe renkli yapılmıştır. Bu çağın kil kapları içeriğinde iri ve küçük kum taneleri bulunuyor. Bu çağın seramik ürünlerinin bir kısmında bazı kapların yüzeyinde lekelerin kalması seramiğin yapıldığı pişirilme tekniğinde yüksek seviyenin olmadığını gösteriyor. İnce duvarlı (cidarlı), iyi cilalanmış kapların yapılması onların pişirme tekniğinin geliştiğini gösteriyor. Kil kapların karakteristik özelliklerinden biri de kapların ağız kenarının dikdörtgen biçimde dışa çıkması, kapların ağızlarının iki taraftan iyice sıkılması, elde yapılmış kapların oldukça simetrik ve düzenli olmasıdır. Bu çağa ait kapların bazılarının ağız kenarlarının kalın biçimde yapılması Doğu Anadolu için karakteristiktir. II Kultepe arkeolojik yerleşiminde bulunmuş bu türlü kapların benzerleri Göytenin Erken Tunç Çağı tabakasında da bulunmuştur (Bahşeliyev, 2007: 108).

I Kultepe, II Kultepe, I Mahta Kultepeci arkeolojik bulunmuş üzeri oval ve ya yuvarlak desenle süslü, üzerinde kabartma yöntemi ile "M" biçimli desenli kil kaplardan bir grupu Yanıktepe yerleşiminden bulunmuş bir grup kaplarla benzerlik oluşturmaktadır (Kuşnarev, Çubınşvili, 1970: 89). I Mahta, I Kultepe, II Kultepe'de tespit edilmiş üzeri zig-zag, spiral şekilli nakışlarla desenli kil kaplar Güney Kafkasya, Önyasya'daki eski yerleşimlerden bulunmuş (Sevin, Özfırat, Kavaklı, 2000: 852) kil kaplarının bir grubu ile benzerdir. Ovçulartepesi, I Maxta Kultepeci, Halaç, Arabyengice yerleşimlerinde bulunmuş Proto Kura-Aras seramiği Nahçıvan'da bu kültürün oluşum tarihinin eski olduğunu kanıtlamaktadır. Ovçulartepesinden bulunmuş kil kapların karbon analizine göre yerleşimin M.Ö. 4200-3400'lı yıllara ait olduğu belirlenmiştir (Marro, Bakşaliyev, Aşurov, 2011: 62). Nahçıvan'daki II Kultepe yerleşiminin Erken Tunç Çağına ait VII (yedinci), XI (onbirinci) inşaat kalıntılarında dikdörtgen biçimli seramik fırının kalıntıları bulunmuştur (Seyidov, 1993: 24, 123). Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde olduğu gibi (Aslanov, Vaidov, İöne, 1959: 44) Nahçıvan'da da seramik fırınlarının ancak alt kısmı iyi kalmıştır. Tüm fırınların kap biriken kısmı tamamen dağılmıştır. I Kultepe yerleşiminin VII (yedinci) inşaat kalıntılarında bulunmuş benzersiz seramik fırının kalıntısına şimdilik Güney Kafkasya arkeolojik yerleşimlerinde rastlanmamıştır.

I Kultepe çevresinde yapılan arkeolojik araştırmalar sırasında Nahçıvan'ın erken çiftçi-hayvandar aşiretlerinin kültürü ile ilgili ilginç arkeolojik bulgular içerisinde Tuzdağdan bulunmuş seramikler de önemli yer tutmaktadır. Yerleşimden Son Kalkolitik ve Erken Tunç çağına ait kil kapların I Kultepe, II Kultepe yapılarında olduğu gibi taş emek aletleri ile birlikte bulunması bu aletlerin daha geniş kullanıldığını kanıtlıyor.

4. İŞ ALETLERİ

I Kültepe ve çevresinde yapılan arkeolojik araştırmalar sırasında oradaki Erken Tunç ağı

yerleşimlerinden bulunmuş iş aletlerinden bir kısmı (habbe -tane- taşı, srtgeler -rende, kurulum orak diŐleri) tarım için kullanılırken, bir kısmı dokuma (tunç iğne, biz), diğer bir kısmı ise (havan, taş baltalar) eşitli amaçlarla kullanılmıŐtır. Onlar taŐtan ve kemikten yapılmıştır (tab. I, 1, 2, 3, 4, 5, 10).

Kemikten aŐađa, partahlayıcı aletler, eyircek, biz kibi iş aletleri yapmıŐlardır . TaŐdan yapılmış iş den taşları, orak diŐi, eki, havanda vb. ibaretdir. Onların yapımında obsidyen, çakmaktaşı, crufdan, granit gibi çeşitli taŐlar kullanılmıŐtır. Nahçıvan'daki Erken Tunç ağına ait arkeolojik yerleşimlerden çok sayıda çakmaktaŐından yapılmış arkeolojik bulđular bulunmuştur. I Kültepe yerleşiminin Erken Tunç ağına ait IX inşaat katından bulunmuş 57000 den fazla çakmaktaşı alpelerine dayanarak bu yerleşimde araştırma yapan O.Habibullayev böyle bir düŐünce söylemiştir ki, I Kltepedeki çakmaktaşı alpelerinin bulunduğu bölüm bu taŐtan çeşitli aletlerin hazırlandığı üretim merkezlerinden biri olmuŐtur (Abibullayev, 1982, s . 81, 104). I Kültepe ve çevresinde yapılmış arkeolojik araştırmalar sırasında bulunan orak diŐleri gri, pembe ve kahve rengli çakmaktaŐından üçgen ve dörtgen biçimde yapılmıştır. Bunların işlek yüzü her iki taraftan sivri hale getirilmiŐtir . Nahçıvan zerk Cumhuriyeti topraklarındaki Erken Tunc ağına ait I Kültepe (Abibullayev, 1982: 81), II Kültepe (Aliyev, 1977: 42), Mahta Kltesesi (Seyidov, 2003: 96), Tuzdağ (Nikitin, 1882, 110) vb. yerleşimlerinden bu türlü taş aletler bulunmuştur. Onlar biçim ve zelligine göre Babaderviş (İsmayilov, 1978: 67), Mingeçevir (Aslanov, Vaidov, İone, 1959: tab IV), Kobustan (Muradova, 1979: 64, 65) vb. ile yanı sıra Güney Kafkasyadaki arkeolojik yapılardan (Kuftin, 1941: tab. XIX) bulunmuş orak diŐleri ile benzerlik oluŐturur.

Den taşları ve srtgeler (rendeler) Nahçıvan'daki I Kültepe (Habibullayev, 1959: 48) ile yanı sıra II Kültepe (Aliyev, 1977: 43; Seyidov, 1993: 46), Mahta Kltesesi, Ovçular tepesi

(Seyidov, 2003: 40, 42) vb. yerleşimlerden bulunmuştur. Onlar hep tam olarak, hep kırılmış biçimdedirler. Den daşları kırmızı ve gri renkli taşdan, cürufdan, granitden (porfier) ve diğer taşlardan farklı biçimde yapılarak iki gruba ayrılıyor.

Birinci gruba den taşları kayak biçimli yapılmıştır. Bunların oturacağı yarı dairesel, üst kısmı çukurdur, her iki taraftan uçları yukarıya kalkmıştır .

İkinci grup ten daşları oval biçimlidir. Oval biçimli den taşlarının üst bölümü yassı, oturacağı kabarık yapılmıştır.

Sürtgeçler (rendeler) uzun biçimde yapılmıştır. Onun kullanılan yüzü yassı, kullanılmayan yüzü ise kabarıktır. Çoğunun uçları yarı dairesel yapılsa da bazıları azıcık kabarıktır.

I Kültepe ve çevresinden bulunmuş den taşı ve sürtgeçlerin benzerleri Mingeçevir (Aslanov, Vaidov, İone, 1959: 152), Üzerliktepe (Kuşnareva, 1959: 340), Kilikdağ, Hanlar (Kumel, 1938: 21), Karabağ (Caferov, 2000: 60), Babaderviş (İsmayılov, Aliyev, 1972: 68) yerleşim yerlerinde ve Güney Kafkasya'daki diğer arkeolojik yapılarda tesbit edilmiştir (Kuşnareva, Çubinşvli, 1970: 13-15).

Çekiçler bazalt, çüruf ve ya çay taşından uzun biçimde yapılmıştır. Çoğunluğu basittir, bazılarının üzerinde bir ve ya birkaç yivler (yontma) açılmıştır. I Kültepe ile yanı sıra Tuzdağdan (Nikitin, 1882, 110), , II Kültepe (Aliyev, 1977: 45; Seyidov, 1993: 50) vb. yerleşimlerinden bu tip iş aletleri bulunmuştur. Tuzdağdaki taş çekiçlerden tuz katmanlarının koparılması ile yanı sıra ezmek de kullanılmıştır. 1895 yılında Kafkasya'nın arkeolojisi ve etnoğrafisi ile uğraşan P.N. Nadejdin Tuzdağdan bulunmuş taş çekiçlerle tanıştıktan sonra onlardan tüz çıkarmak için kullanıldığını söylemiştir. 1897 yılında İ.S.Polyakovun Tuzdağda yaptığı istihbarat amaçlı arkeolojik araştırma sırasında da oradaki tuz madenlerinin yakınlığından çok sayıda taş çekiç bulmuştur. Araştırmacı taş çekiçlerden tuzun parçalanmasında kullanıldığını söylemiştir . Duzdağ elde edilmiş taş çekiçlerin tuz işleme ile ilişkili olması hakkında M.M. Hüseyinov tarafından da fikir ileri sürülmüştür (Aliyev, 1983: 80).

Tuzdağda eski zamanlardan tuz yapımının olmasını kanıtlayan ilginç arkeolojik malzemelerden birini oradaki madenin duvarlarında çizilmiş çeşitli işaretler oluşturuyor. Midenin 5'inci ve 8'inci salonunda bu tip işaretler fazladır. Onlar grup halinde çekilmişlerdir. En büyük grup her birinde 10 işaret olan 5 takım vardır. Araştırmacı V. Aliyev bu işaretlerin madenden

üretilen tuzun miktarını veya orada çalışan işçilerin günlerini göstermesinin söylemiştir (Aliyev, 1991: 18).

I Kültepe ve çevresinden bulunmuş taş çekicler biçim ve özelliklerine göre iki gruba ayrılıyor.

Birinci gruba kabarık gövedeli taş çekicler dahildir. Bunların çoğunluğunun ortası kabarık, uçları yarı dairesel biçimdedir, üzerinde bir ve ya bir çok yontma yapılmıştır. Uzun ve üçgen biçimli taş çekiclerden farklı olarak bu türlü çekiclerde yontma onların yukarısında ve yan bölümündedir.

İkinci gruba dahil olan taş çekicler üçgen biçimli, üst tarafı dar, düşük tarafı enli, uzun biçimde açık ve koyu gri renkli tuf (cüruf) taşından yapılmıştır. Bu tip çekiclerin çohunun her iki yüzeyi yassılanmıştır. Bir ucu sivri, diğer ucu ise yarı dairesel biçimdedir. Üzerlerinde bir ve ya bir kaç yiv (yontma) yapılmıştır. Yontma oyuklar onların üzerini ve gövdesinin ortasını kuşatır.

Her iki grup taş çekiclerin, den taşları ve sürtgeçlerin (rendeler) benzerleri Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde (Mingeçevir (Aslanov, Vaidov, İone, 1959: 150), Üzerliktepe (Kuşnareva, 1959: 343), Kilikdağ, Hanlar (Kumel, 1938: 19) vb.) tesbit edilmiştir.

Havandaların hepsi gri tuf (cüruf) taşından yapılmıştır. Havanın gövdesi kabarıktır. Üzerinde yontma tekniği ile kovuğ yapılmıştır. Havanın tokmağı uzun biçimlidir. Tokmağın işlek tarafı oval biçimde, havanın kovuğuna uygun yapılmıştır. Tokmağın bu tür hazırlanması havanda yemeli bitki denlerini, boyak otlarını, tuzu vb. dövmeyi kolaylaştırır. İkültepe ve çevresinden (II Kültepe, Ovçulartepesi, I Mahta Kültepesi, Erebyengice vb.) bulunmuş havandalar biçim ve özelliğine göre Kilikdağ, Hanlar (Kumel, 1938: 19, 21), Mingçevir (Aslanov, Vaidov, İone, 1959: 21-25), Üzerliktepe (Kuşnareva, 1959: 348), Karabağ (Caferov, 2000: 70), Babaderviş (İsmayılov, Aliyev, 1972: İsmayılov, 1978: 81), Şamhor (Halilov, 1959: 152) vb. yerleşim yerlerinin havandaları ile benzerlik oluşturuyor.

I Kültepe çevresinde yapılan arkeolojik araştırmalar sırasında I Mahtada yerleşiminden ilginç arkeolojik bulgular bulunmuştur. Bunun nedeni bu tip bulgunun şimdiye kadar Azerbaycandaki Kür-Araz kültürüne ait yerleşimlerde bulunmamasıdır. Metal üretimi ile ilgili olan taş kalıp ve metalin ilk eritilmesi için kullanılan fırın bu türlü arkeolojik malzemelerdendir. Onların içerisindeki üzerinde iki adet balta ve iki adet diğer aletin dökülmesi için özel yerleri olan taş kalıp daha çok ilgi çekicidir. (Aşurov, Bahşeliyev, Hüseynova, Aliyeva, Aliyev, 2011: 68) Yerleşimden bulunmuş metal üretimi ile ilgili olan taş kalıbın ve metalin ilkin eritilmesi için

kullanılan ocağın araştırması sırasında orada insanların metal üretiminin tüm aşamaları ile uğraştığı belli oluyor.

II Kültepe Erken Tunç Çağ tabakasında bulunan metal ergitme fırını ve metal işleme atölyesinin kalıntıları, bu sanatın gelişimine ilişkin kanıtlar sunmuştur (Abibullayev, 1982, s. 78).

5. SİLAHLAR

I Kültepe ve çevresinde yapılan arkeolojik araştırmalar sırasında taştan ve kemikten yapılmış iş aletleri ile yanı sıra silahlar da bulunmuştur (tab. I, 11, 12, 13). Diğer arkeolojik malzemeler gibi onlar da ilmi önemlidir. Silahlar kemikten, taştan ve metalden yapılmıştır. Onlar ok ve mızrak uçlarından ibarettir.

Taş ok uçları obsidiandandan (devegözü taşı) darbelenme, şarapnel tekniğiyle yapılmıştır. Taş ok uçları gibi (tab. I, 8, 9, 10) kemik ve metal ok uçlarının bir grubu yaprak, bazıları üçgen biçiminde yapılmıştır. Onlar kanatlı ve kanatsız olmak üzere iki gruba ayrılıyorlar. Her iki tip ok uçlarının uçları ince ve keskin yapılmıştır. Onların bir grubunun arkasında oka geçirmek için oyuk, bazılarında ise küçük çıkıntı yapılmıştır. Kanatsız ok uçları ile kıyasıda kanatlı ok uçlarının değdiği yerden kolaylıkla çıkması zordur. Her iki grup ok uçları Güney Kafkasya'da daha çok yaygındır. Benzerleri Mingçeğerde (Kazıyev, 1951: 12-14; Aslanov, Vaidov, İone, 1959: tab. HV, 1-15), Genceçay bölgesinde (Nerimanov, 1958: tab. II, IV), Gedebeyde (Munçaev, 1975; 115), Kobustan (Muradova, 1979: 73-74), Babaderviş (Kuşnareva, Çubınşvili, 1970: 175), Üzerliktepe (Kuşnareva 1959, s. 410) vb. yerleşimleriyle yanı sıra, Karaz (Koşay, Turfan, 1959: 394), Göytepe (Brovn, 1951, şekil 13, 145, 2) vb ve diğer yerleşimlerde yeterince bulunmuştur.

Metal mızrak uçları borubiçimli ve yassı, yaprakbiçimli olmak üzere iki tipe bölünüyor. Her iki tip mızrak uçlarının ucu sivri, tiyesi enli ve uzunsov biçimde yapılmıştır. Borubiçimli mızrak ucu I Kültepeden, yassı, yaprakbiçimli mızrak ucu Düşük Daşarh, II Kültepe yerleşiminin Erken Tunç çağı tabakasından bulunmuştur. Erken Tunç çağına ait olan her iki tip mızrak uçları M.Ö. IV binilliyin sonuna ait edilmiştir (Seyidov, 2003: 105). Nahçıvandaki Erken Tunç dönemine ait arkeolojik anıtlardan elde edilen mızrak uçlarının benzerleri Haçbulaq kurqanından

(Kesemenli, 1965: 32-43), Saçhare, Ur(Kuftin, 1949: 75), Çarçis-qopa (Kuşnaryeva 1993, 81), Göytepe (Çayld, 1956: Şekil 99, 5)vb. mezarlarında bulunmuştur.

SONUÇ

I Kültepe ve çevresinden bulunmuş Erken Tunç çağına ait arkeolojik malzemelerden her birinin Azerbaycan arkeolojisinde bilimsel önemlidir. Yerleşimlerden bulunmuş arkeolojik malzemelerin araştırılması sonucunda Erken Tunç çağında I Kültepe ve çevresinde insanların maddi ve manevi kùltürü ile ilgili bir çok ilmi sonuclara varmak olasıdır. I Kültepe ve çevresinden bulunmuş arkeolojik malzemelerin araştırılması Erken Tunç çağında bu topraklarda yaşayan insanların seramikçilik, taři Őleme, sümükişleme vb. işçilik alanları ile uğraşdığını kanıtlıyor. I Kültepe yerleşiminin VII (yedinci) inşaat kalıntılarında bulunmuş seramik fırının kalıntısına Şimdilik Güney Kafkasya arkeolojik yerleşimlerinde rastlanmaması ilginç arkeolojik malzemelerdendir. Ovçular tepesi, I Maxta Kültesesi, Halaç, Arabyengice yapılarından bulunmuş Proto Kür-Araz seramiği Nahçıvan'da Kür-Araz kùltürünün oluşum tarihinin M.Ö. 4200-3400'lı yıllara ait olduğunu kanıtlamıştır. I Mahta yerleşimden bulunmuş metal üretimi ile ilgili olan taş kalıbın ve metalin ilkin eritilmesi için kullanılan ocağın araştırması sırasında orada insanların metal üretiminin tüm aşamaları ile uğraşdığını belli oluyor.

KAYNAKÇA

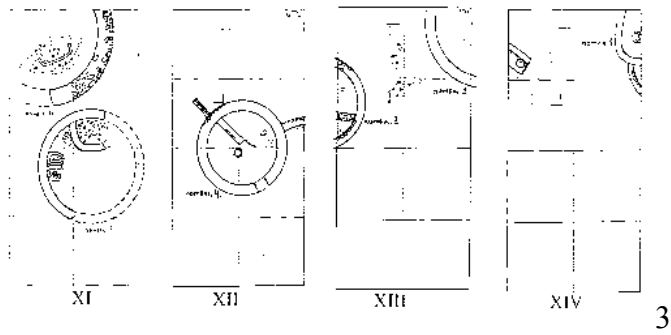
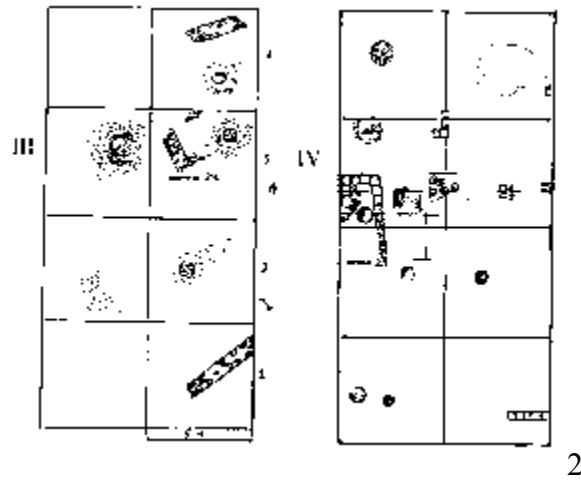
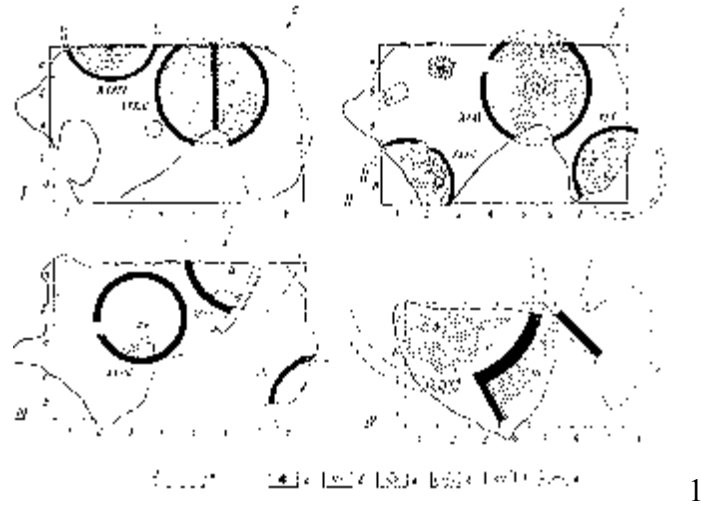
ABİBULLAYEV O.A. (1982) Eneolit i bronza na territorii Nakiçevanskoğ ASSR. Bakü, Elm, 314 s.

ALİYEV V.H. (1977) Azerbaycan'da Tunçdevrinin boyalı qablar medeniyeti. Bakü, Elm, 163 s.

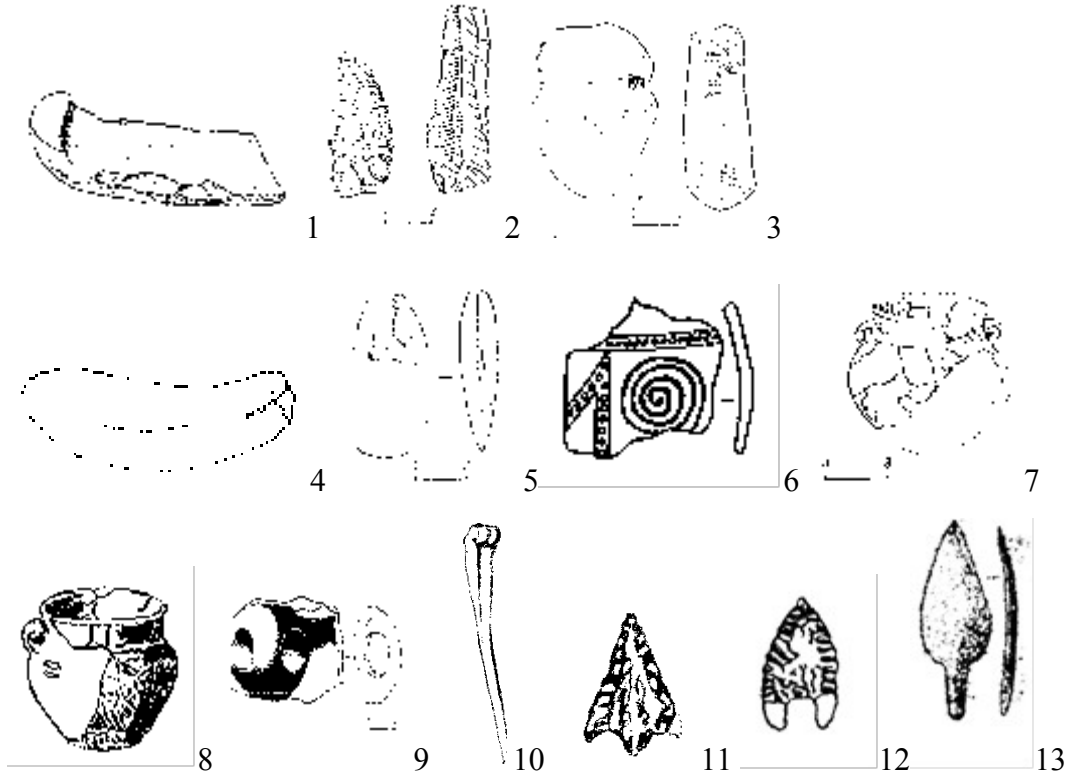
ALİYEV V.B.(1991) kultura epoki sredney bronzu Azerbaydjana. AN, Azerbaydjanskiy SSR, Bakü,253 s.

- ASLANOV Q.M., VAİDOV R.M., İONE Q.İ. (1959) Drevniye Minkeçaur. İzdatelıstvo AN Azerb. SSR, 191 s.
- AŞUROV S.H., BAŞŞELİYEV V.B, HÜSEYNOVA S.A., ƏLİYEVA F.A., ƏLİYEV O.K. (2011) I Mahta kadim yaşayış yerinde 2010-cu ilin qazıntıları. Azərbaycanda arxeoloji araştırmalar 2010, s. 65-69.
- BAŞŞELİYEV V.B. (2007) Azərbaycan arxeologiyası. cild I, Bakü, Elm, 239 s.
- BROWN T.B. (1951) Excavations in Turkey, 1948. Jon Murray Albemarle Street, w.XIX, London, 279 s.
- CAFEROV H.T., (2000) Azərbaycan e.a. IV minilliyin sonu-I minilliyin evvəllərində (Karabağ'ın Qarqarçay ve Terterçay havzasının materyalləri əsasında). Bakü, Bilim, 187 s.
- ÇAYILD K. (1956) Drevneyşiy Vostok v svete novıx raskopok. Moskova, Nauka, 303 s.
- HALILOV C.E., (1959) Qərbi Azərbaycan'ın Tunç devri ve Demir devrinin evvəllərinə ait abidələri. Bakü, Azərbaycan SSR EA, 171 s.
- HALILOV T.F. (2013) Nahçıvan arkeolojiq yapılarında Ortadoğu költürünün izləri. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XIII/1 (Yaz 2013), s.1-10.
- İSMAYILOV K.S., Aliyev V.H., (1972) Babadərviş eski yerleşiminde mezar yapıları. Bakü, Azərbaycan SSR EA Haberləri, № 2, s. 38-51.
- İSMAYILOV K.S., (1978). Arkeolojiçeskoye issledovaniye drevnoko poseleniya Babadərviş. Bakü, Bilim, 102 s.
- KOŞAY H. Z, TURFAN K. (1959) Erzurum-Karaz Kazısı Raporu, Belleten 23/91, Ankara, s. 349–413.
- KUŞNAREVA K.K., ÇUBİNŞVİLİ T.N. (1970) Drevniye költürü Yüjnoqo Kavkaza. Leninkrad, 191 s.
- KUFTIN B.A., (1941) Arkeolojiçeskiye raskopki v Trialetti. Tblisi, AN KSSR, 492 s.
- KUŞNAREVA K.H., (1959) Poseleniye epoxi na xolme Üzerliktepe okolo Aqtama. MİA SSR,s. 242-388.
- KUMEL Y.İ., (1938) Arkeolojiçeskiye razvedka na Kilikdaqe. Az.FİA SSR, №2, s. 17-29.
- KAZIYEV S.M., (1951) O nekotorıx tipax orujiya iz Minqeçaura, MKA, Bakü, AN. Az SSR, t. II, s. 5-30.
- KESEMENLİ H.P. (1965) Haçbulak taş kutu kabirleri hakkında. AMM, VI cild, Bakü, Elm, s. 32-43.

- KUŞNAREVA K.H. (1993) Yujniye Kavkaz v IX-II tısyacıletyax do n.e. Sank Peterburk, 312 s.
- MURADOVA F.M., (1979) Kobustan tunc devrinde . Bakü, Elm, 117 s.
- MARRO C. , BAKHŐALIYEV V.B., AŞUROV S.H. (2011) Excavation at Ovçular tepesi (Nakhcivan, Azerbaycan). Socond Preliminary Report: The 2009-2010 Seasons. Anatolia Antiqua, XIX, Paris, s. 53-100.
- MUNÇAEV R.M., (1975) Kavkaz na zare epoxi bronzi. Moskova, Nauka, 414 s.
- NİKİTİN K.A., (1882). Qorod Naxiçevan i Naxiçevanskoy uyezd. SMOMPK, Tblisi, vıp. 2, s. 110-142.
- NERİMANOV İ.H., (1958) Genceçay bölgesinin arkeoloji abideleri. Bakü: Az SSR EA, s. 142.
- SEVIN, V., ÖZFIRAT, A., KAVAKLI, E. (2000) Van-Karagündüz Höyüğü kazıları (1997 Yılı Çalışmaları), Belleten LKIII/238, s. 847-882.
- SEYİDOV A.Q. (1993) Pamyatniki Kura-Araksskoıy kulıturı Nakiçevani. Bakü: Bilgi, 164 s.
- SEYİDOV A.K., (2003) Nahçıvan e.a. VII-IIminillikde. Bakü, Elm, 339 s.

Tablo I. 1-I Kültepe yerleşimindeki Erken Tunç ağı tikililerinin planı; 2, 3-II Kültepe yerleşimindeki Erken Tunç ağının planı.

Tablo II. I Kültepe ve çevresinden bulunmuş Erken Tunç ağının arkeolojik malzemeleri